

דינא דמלכותא דינא - מקור ויסוד א

א. הגמ' בב"ק מביאה את דבריו היסודיים של שמואל (קיג):

גופא, אמר שמואל: דינא דמלכותא דינא. אמר רבא: תדע, דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עלייהו (חברותא: המלכות עוקרת דקלים השייכים לאנשים ועושה מהם גשרים ועברינן עלייהו ואנחנו עוברים על הגשרים הללו ומשתמשים בהם. ואילו לא היה דינא דמלכותא דינא, איך היה מותר להשתמש בגשרים הללו שהם גזולים?).

נציג כפתיחה לנושא הרחב והעמוק מספר שאלות: מהו יסוד הדין? מדוע דין המלכות תקף? מה נותן לו את כוחו? האם יש הבדל בין שלטון נכרי לשלטון ישראלי? מה היחס בין עולם המלכות שנאמר בישראל ובין דינא דמלכותא דינא שנותן תוקף למלכות נכרית? האם מדובר בשני עולמות נפרדים?

נסה להתבונן בשאלות ולהשוב על תשובות אפשריות.

ב. השאלות שזורות זו בזו ונתמקד תחילה בשאלת יסוד הדין - מדוע דינא דמלכותא דינא? מהו מקור הדין? על מה הוא מבוסס? נפתח בדברי הרשב"ם (ב"ב נד):

כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו והלכך דין גמור הוא ואין למחזיק בממון חבירו ע"פ חוק המלך הנהוג בעיר משום גזל.

מהו יסוד הדין לפי הרשב"ם? ממה נובע כוח המלכות?

עולה מדבריו שכוח המלכות מבוסס על הסכמת העם. מהי כוונת הדברים? מהו כוחה של הסכמת העם? נלמד את הסברו של החתם סופר (שו"ת חו"מ מד):

והנה בהא דדינא דמלכותא דינא כתב רשב"ם בב"ב נ"ד ע"ב הטעם דהמדינה עצמה ניחא להו וז"ל כל מסים וארנוני' ומנהגי של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו והילכך דין גמור ואין למחזיק בממון חבירו עפ"י חק המלכות הנהוג בעיר משום גזל עכ"ל. ולפי זה אין לחלק בין מלך אומות העולם למלך ישראל, שאפי' מלך ישראל שאין הארץ שלו כי אם לשבטיה נתחלקה, מ"מ כל נימוסיו וחוקיו מקבלים עליהם ברצונם ומחילה גמורה הוא.

מהו יסוד כוחה של הסכמת העם לדברי החתם סופר?

להבנתו, כוונת הרשב"ם לבסס את דינא דמלכותא על דין ממוני אחר, על דין מחילה. הסכמת העם מועילה מדין מחילה - העם מוחל על ממונו בהתאם לרצון המלך.

חשוב על דרך אחרת להבין את דברי הרשב"ם, דרך שמבינה את הסכמת העם כגורם עצמאי. נסה להרחיב בה ולהסביר אותה.

ג. להבנת הרשב"ם דינא דמלכותא מבוסס אפוא על הסכמת העם, ונמשיך לשיטה נוספת (ר"ן נדרים כח):

וכתבו בתוספות דדוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדינא דמלכותא דינא, מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא לפי שא"י כל ישראל שותפין בה.

וכך כותב האור זרוע בשם הראב"ה שמסיק מהבנה עקרונית זו הגבלה נוספת (ב"ק תמז):
 כתב הראב"ה... ולי נראה דלא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות ובמשפטים התלויים בקרקעות כגון מכס שאומר לא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס... ואמר נמי דמלכא אמר דיהיב טסקא ליכיל ארעא (מי שישלם את המס על הקרקע יהיה בעליה) וגם כרגא דאקרקיקף גברא (מס על האדם) שאמר לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך והיינו טעמא ודיניה דינא שהארץ שלו היא ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו... ומלכי ישראל אין דיניהם דין שארץ ישראל נתנה לכל אחד ואחד מישראל ואינה של מלך, אבל באומות העולם כן דינם שכל הארץ למלך והוא הדין בכל ההדיוטות שהם קצבו שלא יהנה אדם מארצם אלא בקצבתם שדיניהם דין, ושמואל הא קא משמע לן דכל הארץ למלך היא, והיינו דאמר בהגוזל בתרא דקטלי דיקלי וגשרי גישרי שהדקלים והקרקעות שלו הם עכ"ל.

מהו יסוד הדין לפי שיטה זו? מהי המסקנה שהיא מסיקה מכך על גבולות הדין?

הדין נובע מבעלות המלך על הארץ, בעלות שמאפשרת לו להטיל מסים ולהפקיע קרקעות. מתוך הבנה עקרונית זו הראשונים מצמצמים את היקף הדין למלכות נכרית בלבד, שכן ארץ ישראל

1. לפי דין המלכות אז מי ששילם את המס על הקרקע זכה בה, ואם בעל הקרקע המקורי לא שילם את המס, המשלם זוכה בקרקע. הגמ' מכירה בדין זה וקובעת שהוא תקף גם לפי ההלכה.

שייכת לכל עם ישראל ולא למלך. הגבלה נוספת שנראה שאינה מוסכמת על כל האוחזים בשיטה זו היא הגבלת כוח המלך לדינים הקשורים לקרקע בלבד.

השוב היטב: מה משותף לרשב"ם על פי החתם סופר ולהבנה זו?

נראה שהמשותף לשתי הבנות אלו הוא ביסוס סמכות המלך על כללים ממוניים רגילים שחלים על האדם הפרטי. אצל הרשב"ם זו הסכמת העם שמשמעותה מחילה ממונית רגילה, ואצל התוספות בעלות המלך על הארץ. קשר זה עולה בחזות בדברי האור זרוע שמשווה בין הבעלות הפרטית לבעלות המלך: "אבל באוה"ע כן דינם שכל הארץ למלך, והוא הדין בכל ההדישות שהם קצבו שלא יהנה אדם מארצם אלא בקצבתם שדיניהם דין, ושמואל הא קמ"ל דכל הארץ למלך היא". כלומר, העקרון נכון לכל בעלים על קרקע, ושמואל חידש שכל הארץ בבעלות המלך.

ד. עמדה זו מעוררת שאלה גדולה: כיצד יתכן שבישראל אין אומרים דינא דמלכותא דינא? מהי משמעות הדבר? מה הדבר אומר על כוחו של מלך ישראל? האם הוא לא יכול להטיל מסים או לתקן תקנות? כיצד תיתכן מלכות שלא יכולה להטיל מסים? כדי להתבונן יותר בדברים ננסה להיפגש עם עוד ראשונים שהולכים בדרך זו ואולי הדברים יתבהרו, ונפתח בדברי הרשב"א (רשב"א נדרים כח):

ופירשו בתוס' בשם ה"ר אליעזר דדוקא במלכי אומות העולם אמרו דינא דמלכותא דינא ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם שהארץ שלו היא אבל במלכי ישראל לאו דינא דאינו יכול ליטול מהם משלהם כלום לפי שא"י כל ישראל שותפין בה ואין בה למלך יותר מלאיש אחר, ותדע לך דהכי הוא דהא איכא מאן דאמר (סנהדרין כ' ב') כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו² ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם ואמאי תיפוק לי משום דדינא דמלכותא דינא (ואיך הוא סובר שכל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו, והרי דינא דמלכותא דינא!) אלא דלא נאמרו דברים אלו במלכי ישראל אלא במלכי האומות (ולכן יכולה להיות שיטה שכל האמור בפרשת המלך מלך אסור בו, שכן דינא דמלכותא דינא לא נאמר במלכי ישראל).

נראה שמקור הדברים בתשובת ר"ת, המקור הקדום לשיטה זו (שו"ת בעלי התוספות סימן יב):

תשובת ר"ת. [אין זה כמו שאמרתם אלא] דינא דמלכותא באומות העולם מיירי. אבל מלכי ישראל ומלכי בית דוד דנין אותו כדמפרש פ' כהן גדול ואין יכולין לגזול, כלומר שלא כדין. ואפילו למאן דאמר כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו אין לך בו אלא חידושיו, ואת כרמכם יקח ונתן לעבדיו אוסרי מלחמתו אבל לעצמו להרבות לו הון ולהיות לו לגן ירק

2. כפי שלמדנו בדפים הקודמים רבותינו נחלקו האם משפט המלך שנאמר בשמואל משקף את ההלכה האמיתית או שמטרתו להפחיד את העם ואי אפשר ללמוד ממנו את ההלכה האמיתית.

לא... אלא ודאי דינא דמלכותא דינא אפילו בדברים דלאו דינא קא עבדי, דקטלי דיקלי לאו דינא³, ובמלכי אומות העולם מיירי.

כיצד מוכיחים הראשונים מהמחלוקת האם המלך מותר בפרשת המלך שדינא דמלכותא לא נאמר במלך ישראל? נסה להסביר לאור דבריהם את משמעות הגבלת דינא דמלכותא למלכי אומות העולם בלבד.

הרשב"א מביא ראיה מהעמדה שהמלך אסור באמור בפרשת המלך: עמדה זו לא היתה מובנת אם דינא דמלכותא נאמר גם בישראל, שכן דינא דמלכותא ודאי מאפשר למלך נכרי להפקיע קרקעות לצרכיו הפרטיים. ר"ת מוסיף שזכות המלך מוגבלת גם לדעה שהמלך מותר באמור בפרשה, כך שאפשר להביא ראיה גם מעמדה זו. לאור דברים אלו, נראה שאין כוונתם לומר שמלכות ישראל אינה יכולה להטיל מסים וכדומה לצרכי הממלכה והצבא – ודאי שהיא יכולה לעשות זאת, אחרת המלכות לא תוכל לתפקד! אלא הכוונה שמלך ישראל מוגבל בכוחו לפעול למען הנאתו הפרטית, וסמכותו הממונית של המלך הנכרי רחבה יותר וביכולתו להפקיע ממון גם למען הנאתו הפרטית. הסיבה להבדל זה היא שהמלכות הנכרית מבוססת לדעתם על בעלות המלך על הארץ, וככזאת היא מאפשרת זכויות הנאה אישיות רחבות. יסוד זה אינו קיים במלכות ישראל, שכן כל ישראל שותפים בארץ ישראל, ומאחר שכן זכותו האישית של המלך מצומצמת יותר. אולם, ההבדל הוא רק בהיקף הזכויות האישיות, ולא בכוחו של המלך לפעול למען הציבור, לא בסמכות הציבורית.

ה. כפי שנראה בהמשך הדרך, חלק מדינא דמלכותא הוא היכולת של המלך לתקן תקנות בתחומי הקניין והראיות. **החת"ם סופר** דן ביכולת מלך ישראל לתקן תקנות שכאלו לאור דברי הראשונים שהגבילו את דינא דמלכותא דינא למלכות נכרית (שם):

אך הר"ן בנדרים כ"ח ע"א כתב וז"ל וכתבו תוס' דוקא במלך אומות העולם אומר דדינא דמלכותא דינא מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ אבל במלכי ישראל לא לפי שארץ ישראל כל ישראל שותפים בה וכו' עכ"ל ע"ש. ומכל מקום נראה לי דלא פליג אלא במסים ומכס שמטיל על כרחם, סבירא להו לא שייך לומר בני מדינה ניחא להו אלא משום שהוא אדון הארץ וא"כ יש לחלק בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם (שמלך ישראל אינו אדון הארץ ולכן אין ביכולתו להטיל מס בעל כרחם) אבל במנהגי ונימוסים כמו ב"ב נ"ד ע"ב (חוקים דיני הראיות והקנין) מודה ר"ן דהטעם משום דניחא להו (שהם מסכימים למעשיו וחוקיו ומקבלים אותם עליהם וכמו שכתב הרשב"א) ואין לחלק בין מלכי

3. כוונת ר"ת לגמ' שבה פתחנו, שהמלך יכול לקצוץ עצי דקל לצורך בניית גשר. הגמ' שם מבארת שהמלך יכול להחליט לקצוץ את העצים רק מהקרקע הסמוכה לנהר, כדי לחסוך במלאכת הבאת העצים, למרות שהדבר אינו הוגן כלפי בעל הקרקע – שכן מדוע רק עצי ייקצצו ולא עצי שאר האנשים!

ישראל לאומות העולם (וגם במלך ישראל דינו דין בשל קבלת העם, והחלוקה היא רק במסים המוטלים בעל כרחו של העם).

מהו חילוקו של החתם סופר? מהי סברתו?

החת"ס מצמצם את החילוק של הראשונים ל"מסים ומכס שמטיל על כרחם של העם", מסים שמנוגדים לרצון העם ודורשים את יסוד הבעלות על הארץ שקיים לדבריהם במלכות נכרית בלבד. לדבריו, כולם יסכימו שאין חילוק בין המלכויות בדברים שמקובלים על העם, וכך המצב לדעתו בחוקים הממוניים של המלך. חוקים אלו יהיו תקפים בשל יסוד ההסכמה של הרשב"ם, יסוד שמוסכם על כולם שקיים גם במלכות ישראל⁴.

נציע לאור הדברים שלמדנו לעיל חילוק הפוך: כולם מסכימים שמלך ישראל יכול להטיל מסים ומכסים לצורך הממלכה. חלק גדול מצרכיו האישיים הם צרכי הממלכה⁵, והחילוק של הראשונים בין מלך ישראל למלך נכרי הוא בהפקעת ממון לצרכיו האישיים בצורה מוגזמת – הפקעה שמתרת במלך נכרי ואסורה במלך ישראל. אולם, דווקא בתחום החוקים הממוניים אין צורך לתת למלך סמכות: זהו תפקיד הסנהדרין שצריכים לחוקק, ותפקיד המלך בתחום המשפט מתמצה בענישת רוצחים וגזלנים, כחלק מתפקידו לדאוג לבטחון המדינה, בטחון פנים ובטחון חוץ⁶.

1. נפגשנו עד כה עם שתי עמדות בשאלת יסוד סמכות המלך הנכרי: הסכמת העם לפי הרשב"ם ובעלות המלך על הארץ לפי בעלי התוספות. ראינו שהתפיסה שמבססת את הדין על בעלות המלך מובילה לצמצומו למלכות נכרית בלבד, שכן כל ישראל שותפים בארץ והיא אינה של המלך. תפיסה זו עונה אפוא תשובה חדה על שאלת היחס בין דינא דמלכותא למלכות ישראל – אלו שני עולמות נפרדים שנובעים מיסודות שונים. נפגש כעת עם עמדה שלישית בשאלת יסוד הסמכות והקשר בינה למלכות ישראל. **הרמב"ם** עוסק במלכות ישראל ומזכיר לשון דומה לדינא דמלכותא דינא (מלכים ד, א):

רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות, וקוצב לו מכס ואסור להבריא מן המכס, שיש לו לגזור שכל מי שיגנוב המכס ילקח ממנו או יהרג שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים, ולהלן הוא אומר יהיו לך למס ועבדוך, מכאן שנותן מס וקוצב מכס ודיניו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן דין, שכל האמור בפרשת מלך מלך זוכה בו.

וכותב שם **הרדב"ז**:

4. שהרי אין סיבה לחלק בין המלכויות בציר ההסכמה, והחילוק הוא רק בציר הבעלות שמשפיע על דברים שנוגעים בעל כרחו של העם.

5. שהרי ודאי שמלכות צריכה ארמון מכובד, וכן שהמלך לא יכול לעבוד כאדם רגיל ועליו להשקיע את כל זמנו בצרכי הממלכה.

6. וראה על כך עוד בנושא המלך והמשפט.

רשות יש למלך וכו'. פרק כה"ג פלוגתא דתנאי ואמוראי ופסק כדר' יוסי ושמואל שאמרו כל האמור בפרשת המלך מותר בו ואמרינן בכמה דוכתי דינא דמלכותא דינא ואפילו מלכי הגוים אמרינן בהו דינא דמלכותא דינא.

התבונן היטב בלשון הרמב"ם והרדב"ז, ונסה לענות על שאלת מקור הדין ועל שאלת היחס בין מלכות ישראל למלכות הנכרית.

עולה מהדברים שאין הבדל עקרוני ומהותי בין מלכות ישראל למלכות נכרית, וכך כותב **המבי"ט בקרית ספר** בהלכות גזלה, על דברי הרמב"ם שעוסקים בדינא דמלכותא (גזלה ה):

וגבאי המלך (הנכרי) שמתבעו יוצא שגובין דבר שהוא חוקק לכל אינו גזל, **דדינא דמלכותא דינא כדילפינן מקראי דמשפט המלוכה**, כדנילף בהלכות מלכים בס"ד ואפילו מלך גוי. קשר זה בין המלכויות עולה גם בדברי **המאירי** (ב"ק ק"ג):

כל מה שאמרנו בדין המלכות שהוא אצלנו דין גמור הוא בחקים שחוקק הן לתועלתו הן לתועלת נכסיו אפילו חוקק שיהא כל אדם נותן לו כך וכך בשנה או כך וכך ממשאו ומתנו או כל שיעשה כך יטול המלך ממנו כך וכך או כל שכיוצא בזה אף על פי שהוא כנגד דינין שלנו דין הוא ואסור לגזלו או לעבור על מה שתקן שכך הוא ראוי לו מצד מלכותו על הדרך האמור במלכי ישראל כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו.

מהו יסוד דינא דמלכותא דינא לפי הבנה זו ומה מקורו?

סמכות המלכות הנכרית נלמדת לפי הסבר זה ממשפט המלוכה, ממלכות ישראל, ואין בניהן הבדל עקרוני. נראה שניתן ללמוד מכך על המכנה המשותף למלכות בישראל ובעמים, הצורך במלכות ליישוב העולם, מלכות שללא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. דינא דמלכותא דינא הוא הרחבה של דין המלכות שנאמר בישראל, 'ואמרינן בכמה דוכתי דינא דמלכותא דינא ואפילו מלכי הגוים אמרינן בהו דינא דמלכותא דינא', ולא דין אחר עצמאי.

ננסה להתבונן בהבדלים שבין הבנה זו ובין שתי ההבנות הקודמות, הסכמה על פי הבנתו של החתם סופר ובעלות: מעבר להבדל בשאלת הקשר בין המלכות בישראל ובעמים – לפי הבעלות אלו שני עולמות נפרדים ולפי מהלך זה זהו עולם אחד – נראה שיש בניהם הבדל נוסף: הרשב"ם על פי החת"ס והתוספות מבססים את סמכות המלכות הנכרית על יסודות ממוניים רגילים – מחילה ובעלות על קרקע – יסודות שקיימים גם באדם פרטי רגיל. לעומתם, הגישה השלישית שלומדת את סמכות המלכות הנכרית ממשפט המלוכה, רואה במלכות מרחב עצמאי, ולא מבססת אותו על אדני הדינים הממוניים הרגילים.

דינא דמלכותא דינא - מקור ויסוד ב

א. בדף הקודם התחלנו לעסוק בשאלת יסוד הדין, ונפגשנו עם שלוש גישות: הראשונה, שיטת הרשב"ם שמבססת את הדין על הסכמת העם, 'שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו והלכך דין גמור הוא'. השנייה, שיטת התוספות שמבססת את הדין על בעלות המלך על הארץ, 'מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ'. לפי גישה זו הדין נאמר דווקא באומות העולם ולא בישראל, 'אבל במלכי ישראל לא לפי שא"י כל ישראל שותפין בה'. לפי הגישה השלישית סמכות המלכות הנכרית נלמדת מסמכות המלכות בישראל, ודינא דמלכותא דינא הוא הרחבה של עולם המלכות ולא דין נפרד ועצמאי. כך עולה מלשון הרמב"ם שמתרגם את הביטוי דינא דמלכותא דינא ומשתמש בו בהקשר של מלך ישראל, 'רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות... מכאן שנותן מס וקוצב מכס **ודיניו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן דין**, שכל האמור בפרשת מלך מלך זוכה בו'. קשר זה בין המלכויות עולה בצורה ברורה יותר בדברי הרדב"ז על הלכה זו, 'ואמרינן בכמה דוכתי דינא דמלכותא דינא **ואפילו מלכי הגוים אמרינן בהו דינא דמלכותא דינא**'. וכך כותב המבי"ט, '**דינא דמלכותא דינא כדילפינן מקראי דמשפט המלוכה**'. לפי הבנה זו ברמב"ם סמכות המלכות הנכרית נובעת ונלמדת מהפסוקים שנאמרו על מלכות ישראל. אולם, חכמים רבים הבינו מדברי הרמב"ם הבאים אחרת. **הרמב"ם** עוסק בהיקף דינא דמלכותא דינא (גזלה ה, יז-יח):

מלך שכרת אילנות של בעלי בתים ועשה מהן גשר מותר לעבור עליו וכן אם הרס בתים ועשה אותן דרך או חומה מותר ליהנות בה וכן כל כיוצא בזה שדין המלך דין. **במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדוניהם והם לו עבדים** אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע וכמו חבורת ליסטים המזויינין שאין דיניהן דין וכן מלך זה וכל עבדיו כגזלן לכל דבר.

הוכח מדברי הרמב"ם שהוא סובר כרשב"ם שסמכות המלך נובעת מהסכמת העם! נסה להתווכח עם הראיה ולדחות אותה.

הרמב"ם מעניק סמכות רק למלכות המוסכמת על העם, הסכמה שבאה לידי ביטוי בשימוש במטבע, ומנמק זאת בכך 'שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדוניהם והם לו עבדים'. ניתן ללמוד מכך שיסוד סמכות המלכות בהסכמת העם.

הרב זוין, כחלק מפולמוס יסודי עם הרב ישראל¹, חולק על הוכחה זו ומפרש את דברי הרמב"ם אחרת (לאור ההלכה, משפט שיילוק לפי ההלכה):

ולא עוד אלא שאפילו בדיני ממונות אין מדברי הרמב"ם בהלכות גזלה כלל כדי להוכיח שהוא סובר כדעת הרשב"ם, שקבלת בני המדינה את חוקיו ומשפטיו של המלך מרצונם הוא טעם של דינא דמלכותא דינא. הרמב"ם לא בא אלא להגדיר מי הוא המלך שדינו דין, ואמר שהוא זה "שהסכימו עליו בני אותה הארץ" וסמכה דעתם שהוא אדוניהם והם לו עבדים", אבל מי שלא הסכימו עליו ו"אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע" וכו'. אין בדבריו אלא הגדרת המלך ולא קבלה מרצון לחוקיו ודיניו. "דינא דמלכותא" אפשר לדעת הרמב"ם להסביר אם על יסוד פרשת המלך או באיזה אופן אחר שהוא.

מה הנושא של הרמב"ם לפי הרב זוין?

סמכות המלך אינה נובעת בהכרח מהסכמת העם, ויתכן שהיא נובעת מהתורה וכפי שאמר המבי"ט. הרמב"ם עוסק במישור אחר, בהגדרת המלכות: מי נחשב למלך? רק אדם שהעם מקבל את מלכותו, ולא אדם שהציבור מתייחס מתייחס לשלטונו כאל מצב זמני של כיבוש כוחני שאמור לחלוף בקרוב, דבר שבא לידי ביטוי בחוסר הסכמה להשתמש במטבעו, עדות לחוסר יציבות קיצוני.

ב. היסוד של דינא דמלכותא דינא בא לידי ביטוי גם במרחב הבין לאומי ולא רק בתוך אותה מדינה. ונקדים: הגמ' מלמדת שמלכות שכובשת קרקע קונה אותה ממונית². היא לומדת זאת מקניינו של סיחון את ארצות עמון ומואב (גיטין לח):

אמר רב פפא: עמון ומואב טהרו בסיחון.

מותר היה לעם ישראל לכבוש את ארצות עמון ומואב לאחר כיבוש סיחון, משום שהארץ נקנתה לסיחון בשעת הכיבוש והפכה להיות ארצו. מדברי הרמב"ם עולה שקניין הכיבוש הוא חלק מדין דינא דמלכותא דינא (עבדים ט, ד):

מלך עכו"ם שעשה מלחמה והביא שביה ומכרה וכן אם הרשה לכל מי שירצה שילך ויגנוב מאומה שהיא עושה עמו מלחמה³ שיביא וימכור לעצמו, וכן אם היו דיניו שכל מי שלא יתן המס ימכר, או מי שעשה כך וכך או לא יעשה ימכר הרי דיניו דין ועבד הנלקח בדינין אלו הרי הוא כעבד כנעני לכל דבר.

1. עוד על פולמוס זה בדפים 'מלחמת רשות באומות העולם'.
 2. והקרקע אינה נחשבת כגזולה ביד המלכות הכובשת, אלא כשייכת ממונית למלכות הכובשת.
 3. הקנין תקף רק אם המלך הרשה לאזרחיו לגנוב מאומה 'שהיא עושה עמו מלחמה', רק באמצע מלחמה.

הרמב"ם כורך את קניין הכיבוש עם דינים אחרים שהגמ' קושרת בפירוש עם דד"ד⁴, ומנמק אותם באותה לשון, 'הרי דיניו דין', תרגום של דינא דמלכותא דינא, ומכאן שהדין נובע מהיסוד של דינא דמלכותא. ביסוס קניין הכיבוש על אדני דינא דמלכותא עולה גם מדברי הרמ"ה ה'ה' הדן בסוחר עבדים שמוכר עבד יהודי ליהודי אחר (טור יו"ד רסז):

היכא דקני שבאי למעשה ידיו בדינא דמלכותא הדר מצי לזבוניה לישראל למעשה ידיו, ודוקא שנשבה במלחמה דדינא דמלכותא הוא (שהקנין יועיל, ולכן הוא מועיל - בגלל דינא דמלכותא), והוא הדין נמי כל היכא דקני ליה בדינא דמלכותא מטעמא אחרינא כגון שמכרוהו גובי המס (על כך שלא שילם מס), אבל נשבה בשעת שלום דלא קני ליה שבאי בדינא דמלכותא⁵ לא קני ליה רבו שני כלל.

הוכח מדברי הרמ"ה שהקניין נובע מדינא דמלכותא!

וכך כותב הרדב"ז⁶ ה'ה' הדן במקרה בו המלך הכובש מסר לשמעון בית שהיה שייך לפני המלחמה לראובן (שו"ת הרדב"ז ג תקלג):

תשובה הדין עם שמעון דקיימא לן דינא דמלכותא דינא ואפילו ביתו ממש שירש מאביו שמכרה המלך לשמעון קנה שמעון דחוק המלכים הוא כשלוכדים המדינה בכח המלחמה כל הבתים והשדות והכרמים הם שלו וגם העם הם לו למס עובד הילכך אף על פי שלא גרשו משם היהודים ורצה המלך הראשון אשר לכד את העיר לקחת ממנו ביתו של ראובן ולמוכרה לשמעון זכה שמעון ואין ראובן יכול להוציאה מידו משום דינא דמלכותא... אלא מטעם דינא דמלכותא אתינן עלה כי כן דרך המלכים לכבוש מדינות זה מזה וקונין אותם קנין גמור דאי לא תימא הכי לא תמצא שום מלך שיש לו חזקה במלכותו, שהרי כל מלכותם לוקחים מאחרים וכובשים אותם ע"י מלחמות וזו היא חזקתם.

וכך מסכם הרב ישראלי את הדברים והראיות מדברי הרמב"ם והרמ"ה (עמוד הימיני סימן טז):

וקנין זה מקורו מדינא דמלכותא דינא, כמבואר בכמה מקומות: הרמ"ה (טוחו"מ ס' רס"ז) לענין נכרי ששבה ישראל שקנאו כתב בזה הרמ"ה "ודוקא שנשבה במלחמה, דדינא דמלכותא הוא, והוא הדין כל היכא דקני ליה בדינא דמלכותא דינא "מטעמי אחרינא". הרי בפירוש שהקנין של כיבוש מלחמה הוא מצד דד"ד. וכ"כ הרמב"ם (פ"ט מה' עבדים ה"ד) מלך עכו"ם שעשה מלחמה והביא שביה ומכרה וכן אם הרשה לכל מי שירצה שילך ויגנוב

4. 'וכן אם היו דיניו שכל מי שלא יתן המס ימכר, או מי שעשה כך וכך או לא יעשה ימכר הרי דיניו דין', דין שהגמ' תולה ביסוד של דינא דמלכותא דינא.

5. שכן דינא דמלכותא דינא מועיל לקנות רק בשעת מלחמה, וכפי שראינו ברמב"ם, 'וכן אם הרשה לכל מי שירצה שילך ויגנוב מאומה שהיא עושה עמו מלחמה שיביא וימכור לעצמו', דוקא מאומה שעושה עמו מלחמה.

מאומה שהיא עושה עמו מלחמה שיבא וימכר לעצמו וכן אם היה דיניו שכל מי שלא יתן המס ימכר, או מי שעשה כך וכך או לא יעשה ימכר, הרי דיניו דין וכו'. כלל הרמב"ם דין זה של שביה ע"י המלך עצמו או ע"י אחרים יחד עם מכירה עבור המס ושאר חוקי המלך שבפנים מלכותו ובכולם סיים שדיניו דין, הרי לנו שהוא מכח דינא דמלכותא. וכן הוא מפורש שם בכמה מקומות. וכך כתב הרדב"ז (ח"ג תקל"ג) שקנין כיבוש מלחמה הוא קנין גמור: דקיימא לן דינא דמלכותא דינא, דחוק המלוכה הוא כשלוכדים המדינה בכח המלחמה כל הבתים והשדות והכרמים הם שלו וכו' כי כן דרך המלכים לכבוש המדינות זה מזה וכו'. תוכן דבריהם שישוד של ד"ד הוא לא רק במה שנוגע בתוך המלכות עצמה אלא גם במה שנוגע בין מלכות למלכות, על סמך הנוהג המקובל בזה, כמו שכתב הרדב"ז שהבאנו: כי כן דרך המלכים, כלומר כשם שישוד ד"ד שבפנים המלוכה הוא על פי מה שמקובל בחוק המלכים כן דבר זה עצמו שייך במובן בין-מדיני.

חשוב: איך דינא דמלכותא דינא מוביל לקניין הכיבוש? מדוע הכיבוש לא נחשב לגזלה? נסה להסביר את הדברים לפי ההבנות השונות שראינו עד כה ביסוד דד"ד, הסכמת העם ובעלות המלך על הארץ.

הרחבה זאת של דינא דמלכותא קשה לכאורה על העמדה שמבססת אותו על הסכמת העם: הרי המלכות הנכבשת לא קיבלה את המלכות של הכובש שכבש אותה בכוח צבאו! האם ניתן להבין את ההרחבה לפי הבנת בעלות המלך על הארץ? הדבר קשה מעט גם לפי הבנה זו: ממתי כוח מועיל לקנות? איך המלך הכובש נהיה בעלים על הארץ הנכבשת בעקבות הכיבוש הכוחני? זאת ועוד ועיקר, הרי הקנין אינו מותנה בכיבוש מלא של הארץ, והמלך יכול להרשות לאזרחיו לצאת ולפשוט באומה שנלחמת עמו, והשלל שיילקח בפשיטה יהיה שייך להם, 'וכן אם הרשה לכל מי שירצה שילך ויגנוב מאומה שהיא עושה עמו מלחמה שיבא וימכור לעצמו... הרי דיניו דין', ובמקרה הזה הארץ לא הפכה להיות של המלך, שהרי הוא עוד לא הצליח לכבוש אותה. משמע מדברי הרדב"ז שקנין הכיבוש הוא חלק מדרכי המלכים, 'דחוק המלכים הוא', ודי בכך כדי שהכיבוש יועיל!

ג. לדין דינא דמלכותא דינא יש אפוא שני רבדים: רובד לאומי ורובד בין לאומי שמכוחו המלך הכובש קונה את רכוש המלכות הנכבשת. מה היחס בין שני הרבדים? מדברי שו"ע **הרב, בעל התניא**, עולה שהם נובעים משני יסודות נפרדים. הרובד שבתוך המדינה נובע לדעתו מהסכמת העם למלכות, וכך הוא מפרש את דברי הרמב"ם שלמדנו לעיל, והסכמת העם אינה קיימת כמובן בכיבוש (קו"א שם):

אלא דלהרמב"ם זה אינו אלא במלך, כעמון ומואב שטהרו בסיחון שהיה מלך האמורי, מדסיים הרמב"ם שם הרי דיניו כו', מכלל שמדינא דמלכותא נגעו בה (שהכיבוש מועיל בגלל

דינא דמלכותא דינא), וכן הוא בכסף משנה שם... דהכא (בקניין הכיבוש) אין הטעם כמו שכתב הרמב"ם סוף פ"ה מהלכות גזלה שהרי הסכימו כו' והוא אדוניהם כו', דהא עיקר הקניין הוא באומה אחרת (שלא הסכימה), אלא שכן הוא משפטי כל המלכים במלחמותיהם (זוהו יסוד נוסף בתוך דד"ד).

הרב ישראלי דן בהבנה זו ובשלב הראשון מנסה להסבירה (שם):

נראה מדבריו שרוצה לומר שדינא דמלכותא בפנים המלכות הוא מכח הסכמה וקבלה ברצון של חוקי המלכות. והוא כנימוקו של הרשב"ם (ב"ב נ"ד:): לדינא דמלכותא, שכן היא גם דעת הרמב"ם כמו שכתב "שהרי הסכימו וכו'". אולם בכיבוש לא יתכן לומר מצד הסכמה, שהרי כיבוש בא בעל כרחם של הנכבשים, אלא שמכל מקום גם בזה דד"ד והוא על כרחך מטעם אחר. ולכאורה כונתו צ"ע, שאם כן מנין לנו יסוד חדש זה לדינא דמלכותא, כיון שתמיד כל עיקר ד"ד הוא מצד הסכמה. והנראה שסובר שזה נלמד ממה שאמרו "עמון ומואב טיהרו בסיחון" (גיטין ל"ת). שיש קניין ע"י כיבוש מלחמה, וכאן לימדתנו התורה, שכל שהיא מלכות ודינה דין בפנים המלכות מצד קבלת הסכמת בני המדינה, דינה דין גם כלפי חוץ כל שנוהגת על פי משפטי כל המלכים (זוהו חלק נוסף בתוך דין דינא דמלכותא דינא).

מהי שאלתו של הרב ישראלי על דברי שו"ע הרב? כיצד הוא מסביר אותם?

בהמשך, **הרב ישראלי** חולק על הפיצול בין שני הרבדים של דינא דמלכותא, ולדעתו ניתן להבין ששניהם נובעים מיסוד ההסכמה (שם):

על כן נראה לי שיסוד של דינא דמלכותא אחד הוא וגם בין עם לעם הוא רק מצד הסכמה, כי הרי גם באמרנו הסכמת בני המדינה אין פירושו שכל אחד ואחד הסכים לזה, אלא שהולכים אחרי הסכמת הרוב והמיעוט בטלה דעתם. וכמו כן אפשר לומר שמה שנהגו בו המלכים והמלכויות השונות נחשב כהסכמה כללית של באי עולם. ועל כן אף אם יש איזה עם שאינו מסכים לזה בטלה דעתו. והרי זו ודאי הסכמה כללית היא בעולם, שמלחמה היא אחת הדרכים לפתרון סכסוכים שבין עם לעם. ורק בדורותינו עמלים על זה שהמלחמה תוכר כבלתי חוקית ועדיין לא איכשר דרא, ואינם מוכנים להכנס בהתחייבות הדדית מעין זו. ועל כן יש לראות הסכמת העמים שמלחמה היא אחד האמצעים החוקיים, כל עוד שהעמים הנלחמים שומרים על הנהוג המקובל בעמים ביחס למלחמה (בדורותינו למשל, התנאי שטרם יתחילו בפעולות יש להכריז על מלחמה. כמו כן נחתמים מדי פעם הסכמים על הגבלה בשימוש בנשק מסוים, ועוד כיו"ב). וכשם שדינא דמלכותא בפנים המדינה הוא מטעם הסכמה, כמו כן יש לומר שגם במובן בין-ממלכתי דינא דמלכותא הוא מטעם הסכמה זו. ואין צריך לכל הדוחק שנכנס בו הרב שו"ע הנ"ל לחדש שיש שני סוגי דינא דמלכותא, שלא נזכר מזה בגמרא כלל.

להבנתו, לא רק קניין הכיבוש נובע מדינא דמלכותא, אלא עצם ההיתר לפתוח במלחמה נובע מדינא דמלכותא וממילא מהסכמת העולם (שם):

אלא שכאן ישאל השואל, מה תועיל בזה הסכמה. התינוח בענייני ממונות שהאדם הוא הבעלים על ממונו, אבל הן המדובר שלנו על היתר שפיכות דמים ומה שייך על זה הסכמה. אולם שאלה זו הן יש לשאול גם על דינא דמלכותא שבפנים המדינה שגם הוא מקיף דיני נפשות כמו שכתב הרמב"ם (פ"ב מהי רוצח ה"ד) שרשות ביד המלך להרוג הרצחנים שאינם מחויבים מיתת ב"ד. והרי בפנים המדינה ודאי הטעם לרמב"ם מצד הסכמת בני המדינה. וא"כ גם שם תעמוד השאלה מה תועיל ההסכמה. אלא צריך לומר שבתנאים מסוימים הסכמה מועילה גם במה שנוגע לדיני נפשות⁶. ... אולם כפי שראינו הרי מכח דינא דמלכותא בפנים המדינה שהרב ז"ל עצמו מפרשו בפשיטות אליבא דהרמב"ם מכח הסכמת בני המדינה, מוכרח הדבר שהסכמה מועילה גם לדיני נפשות.

כיצד יסוד ההסכמה יכול להסביר את הרובד הבין לאומי של דינא דמלכותא?

יש הסכמה בין לאומית רחבה לתופעת המלחמה, לעצם ההיתר לפתוח במלחמה ולכך שהכובש קונה את רכוש הארץ הנכבשת. הסכמה זו מועילה משום שהסכמה מועילה בממונות ונפשות. נשוב ללשון הרדב"ז וש"ע הרב שתולים את קניין הכיבוש בכך שזוהי דרך המלכים: "דחוק המלכים הוא כשלוכדים המדינה בכח המלחמה כל הבתים והשדות והכרמים הם שלו... כי כן דרך המלכים לכבוש מדינות זה מזה וקונין אותם קנין גמור". נראה מדבריהם שדי בכך שזוהי דרך המלכים כדי להסביר את הקניין, ואין צורך ביסוד נוסף כמו הסכמת העולם למלחמה. נראה אפוא ללכת בדרכו של הרב ישראלי ששני הרבדים אכן נובעים מאותו היסוד, אך היסוד אחר: התורה מכירה בדרך המלכים ונותנת תוקף לפעולותיהם, 'דינא דמלכותא דינא' בתוך המדינה ומחוצה לה כל עוד שהפעולות הן לפי חוק המלכים ודרכם. ואם דרך המלכים וחוק המלכים שהמלך הכובש קונה את הקרקע הנכבשת, וכן שניתן לשבות רכוש במהלך מלחמה, אז כחלק מההכרה הכללית בדיון המלכות ופעולותיה, 'דינא דמלכותא דינא', התורה מכירה גם בכך. במובן הזה, אין הבדל מהותי בין ההכרה בדיון המלכות שבתוך המדינה ובין ההכרה בדיון המלכות שבין המדינות – הכל נובע מאותו יסוד של ההכרה בחוק המלכים ודרכם.⁷

6. ואין איסור לא תרצח כאשר האדם מסכים לכך שיהרגו אותו. אמנם, הרב ישראלי מוסיף שבדרך כלל לא תהיה לכך השפעה, משום שאנו נפרש שהוא לא מתכוון לכך ברצינות והוא רק משטה. אך, כאשר מדובר על הסכמת העולם כולו, ודאי שאין לומר כך אלא היא רצינית ולכן ההסכמה מועילה. הדברים מורכבים הרבה יותר, והרב ישראלי ממשיך לדון בהם בהרחבה ומעדין ומחלק בין ישראלי לאומות העולם, וראה בהרחבה בדפים 'מלחמת רשות באומות העולם'.

7. להכרה זו יש כמובן מגבלות, והראשונים מחלקים בין דינא דמלכותא שתקף לחמסנותא דמלכותא שאינה תקפה, כאשר המלך אינו פועל בהתאם לדרך המלכים המקובלת אלא פועל בדרכי עוול חדשות. המלחמה מקובלת בין המלכים והיא חלק מדרכם.